

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД ДО ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ВІДДІЛЕНЬ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ І-ІІ РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ

Анотація. У статті розкривається компетентнісний підхід до підготовки студентів музично-педагогічних відділень вищих навчальних закладів І-ІІ рівнів акредитації.

Ключові слова: компетентнісний підхід, вищі навчальні заклади.

Аннотация. В статье раскрывается компетентностный подход к подготовке студентов музыкально-педагогических отделений высших учебных заведений I-II уровней аккредитации.

Ключевые слова: компетентностный подход, высшие учебные заведения.

Annotation. In the article the kompetentnisniy going opens up near preparation of students of muzichno-pedagogichnikh separations of higher educational establishments of I-II of levels of accreditation.

Keywords: kompetentnisniy approach, higher educational establishments.

Актуальність. Серед важливих умов модернізації вищої освіти в Україні підготовка висококваліфікованих педагогічних кадрів займає чільне місце. До пріоритетів сьогодення у професійній підготовці майбутніх учителів освіта відносить готовність випускника до життя, до постійного професійного самовдосконалення. Індикаторами визначення такої готовності вважаються нині окрім знань, вмінь та навичок, які фахівець набуває й виробляє в процесі навчання, але й рівень його компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідність уведення компетентнісного підходу спричинено загальноєвропейською й світовою тенденцією інтеграції, глобалізації економіки й, зокрема, гармонізації «архітектури європейської системи вищої освіти». Кожний підхід центрується на основних для нього однією або двома-трьома категоріями. Так, для системного підходу сутнісною категорією є «система», для проблемного підходу – «проблема». Відповідно до основного підходу нашого

дослідження – компетентнісного – ключовими категоріями виступають *компетенція* й *компетентність* у різних співвідношеннях. І.О. Зимня підкреслює, що Болонський процес поряд з усіма перетвореннями в освіті передбачає й певну термінологічну уніфікацію, в тому числі й у використанні таких понять як „компетенція” та „компетентність”.

Нині визначення основних понять компетентнісного підходу - *компетенція* і *компетентність* знаходиться на вістрі дискусій. Аналіз наукової літератури показує, що існує два основних типи вирішення проблеми: ототожнювання та диференціювання цих термінів. Так, у Глосарії термінів ЄФО (Європейський фонд освіти, 1997 р.) поняття *компетенція* і *компетентність* використовується в одних і тих же значеннях: «Здатність робити що-небудь добре або ефективно. Відповідність вимогам, що пред’являються при влаштуванні на роботу. Здатність виконувати особливі трудові функції».

Для концептуального поля нашого дослідження термін *компетенція* є ключовим. У цьому зв’язку виникає потреба розмежовування два таких близьких за значенням термінів як *компетенція* і *компетентність*.

Зауважимо, що терміни *компетенція* і *компетентність* досить часто вживалися в науковій та словниковій літературі у різних контекстах. З точки зору етимології та семантики слова у „Словнику іншомовних слів” ці поняття трактуються таким чином: *компетенція* (лат. *competentia* – належність за правом): 1) сукупність повноважень (прав і обов’язків) державного або громадського органу, службової особи, що встановлюється законом, статутом даного органу або іншими нормативними актами; 2) коло питань, у яких дана особа має знання, досвід; *компетентність* – поінформованість, обізнаність, авторитетність. *Компетентний* [від лат. *competens* (*competentis*) – належний відповідний] – 1) досвідчений у певній галузі, в якомусь питанні. 2) повноважний, повноправний у розв’язанні якоїсь справи.

Польські науковці, розглядаючи сутність поняття *компетенція*, акцентують увагу на те, що найчастіше термін вживається у двох значеннях:

як правомочність особи, групи, індивіда виконувати професійну діяльність; як здатність суб'єкта виконати певні завдання.

Таким чином, термін компетенція має два значення: коло повноважень будь-якої особи; та коло питань, у яких дана особа володіє досвідом та знаннями. Освітня галузь оперує другим значенням цього терміну. Мати досвід, здатність діяти у ситуаціях невизначеності – саме ці якості дає можливість сформувавши у випускника компетентнісний підхід.

О.М. Семенов зазначає, що «терміни компетентність, компетенція, «незважаючи на структурну схожість, все ж не є тотожними». Деякі російські прибічники цієї позиції (Л. Н. Болотов, В. С. Ледньов, М. В. Рижаків) підкреслюють практичну направленість *компетенції і компетентності*. У Таблиці 1.1. наведені визначання цих понять, що дають різні наукові джерела.

Початок розмежування названих вище понять почалося у 60-х роках минулого століття. Так, в праці Р. Уайта «Motivation reconsidered: the concept of competence» (1959) категорія *компетенція* змістовно наповнюється власне особистісними складовими, включаючи мотивацію. Пізніше, у 1965 р. Н. Хомським було запропоновано поняття *компетенція* в контексті теорії мови.

Підбиття перших підсумків дискусій можна знайти у доповіді В. Хутмахера (Walo Hutmacher) «Ключові компетенції для Європи» (Key Competencies for Europe), проголошеній на симпозіумі, який відбувся у 1996 році в Берні. За В. Хутмахером термін „компетенція” входить в низку таких понять, як вміння, компетентність, здібність, майстерність, хоча змістовно до цих пір не визначено. Науковець зазначає, що поняття „компетенція” ближче до понятійного поля „знаю, як” ніж до поля „знаю, що”.

Цю лінію продовжили відомі російські педагоги І. О. Зимня, В.В. Краєвський та А.В. Хуторський, які розрізняють терміни „компетентність” і „компетенція”. На думку останніх *компетенція* – це коло питань, у яких людина добре обізнана, володіє пізнанням і досвідом.

Компетентність у визначеній галузі – це поєднання відповідних знань і здібностей, що дозволяють обґрунтовано судити про цю сферу і активно діяти в ній. Науковці вважають, що компетентність є результатом набуття компетенцій.

Таблиця 1

Компетентність і компетенція в наукових джерелах

компетенція	компетентність
Відповідність, уміння, необхідні для виконання певної роботи, завдання, обов'язок; розумові здібності або загальні вміння і навички. (Webster Universal Dictionary Harver educational Servicer, 1993. – С. 200)	Сукупність знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності. (Професійна освіта. Словник: навчальний посібник. – К.,2000. – С. 149)
Сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), необхідних для виконання певного виду діяльності. (Ключевые компетенции и образовательные стандарты. – Центр «Эйдос», www.eidos.ru/news/compet-dis.htm.)	Специфічна здатність, необхідна для ефективного виконання конкретної дії в конкретній галузі, яка охоплює вузькоспеціальні знання, специфічні предметні навички, способи мислення, розуміння відповідальності за власні дії. (Равен Джон. Педагогическое тестирование: проблемы, заблуждения, перспективы. – М., 1999. – С.6)
об'єктивна категорія, суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень тощо у певній сфері діяльності людини як абстрактного носія. (Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: „К.І.С.”, 2004. – С. 93)	інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції. (Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: „К.І.С.”, 2004. – С. 93)
поглиблене знання певної дисципліни або певних навичок. (Danvers F. 700 Mots-clefs pour L'edukation. – Lille: Presses Universitaires de Lille, 1992. – 321 p.)	застосування знань та вмінь, що дозволяють професійно грамотно висловлюватися, оцінювати, мислити. (Безрукова В.С. Словарь нового педагогического мышления. – Екатеринбург: Валгос, 1996. – с. 57)
коло питань, у яких дана особа має знання, досвід. (Словник іншомовних слів. За ред. Акад. АН УРСР О.С. Мельничука. – Вид. друге, виправлене– Київ: Головна редакція УРЕ, 1985. – С. 431).	поінформованність, обізнанність, авторитетність. (Словник іншомовних слів. За ред. Акад. АН УРСР О.С. Мельничука. – Вид. друге, виправлене– Київ: Головна редакція УРЕ, 1985. – С. 431).
коло питань, у яких дана особа володіє знаннями, досвідом. (Словарь иностранных слов.– 16-е изд., искр.– М.: Рус. яз., 1988. – С. 247)	володіння знаннями, які дозволяють судити про що-небудь. (Словарь иностранных слов.– 16-е изд., искр.– М.: Рус. яз., 1988. – С. 247)

На основі аналізу значної кількості наукових досліджень, присвячених

компетентнісному підходу, та розмежування термінів *компетенції/компетентність*, І.О. Зимня притримується трактування терміну *компетенції*, запропоновану ще Н Хомським, та, в той же час, розмежовує поняття „компетенція” і „компетентність” за основою потенційне – актуальне, когнітивне – особистісне. Під „компетентністю” автор розуміє „особистісну якість, як ту що ґрунтується на знаннях, інтелектуально- та особистісно-зумовлену соціально-професійну характеристику людини”.

Дефініцій поняття „компетентність” на сьогодні існує досить багато. На думку відомого британського психолога Дж. Равена, компетентність – це „специфічна здібність, потрібна для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній сфері, що охоплює фахові знання, предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії”.

Українські дослідники підкреслюють: «Експерти країн Європейського Союзу визначають поняття компетентностей як „здатність застосування знання й уміння”», що в умовах освітнього процесу означає активне застосування навчальних досягнень у нових ситуаціях. Міжнародним департаментом стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performance and Instruction) поняття компетентності визначається як спроможність кваліфіковано провадити діяльність, виконувати завдання або роботу. Поняття компетентності при цьому «містить набір знань, навичок і ставлень, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення певних стандартів у професійній галузі або певній діяльності».

Зауважимо, що досить часто поряд з терміном *компетентність* вживається похідний - *компетентності*, зокрема, коли йдеться про перелік ключових (або базових, основних) компетенцій, а також під час цитування зарубіжної наукової літератури. На нашу думку, це пов’язано з вільним перекладом слова *Competence (Competencies)*.

Нині українські науковці пропонують такі дефініції. *Компетентність*

визначається як «інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції». Вона побудована на комбінації взаємо відповідних пізнавальних відношень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань та вмінь, всього того, що можна мобілізувати для активної дії. А термін *компетенція* – як «об’єктивна категорія, суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень тощо у певній сфері діяльності людини як абстрактного носія».

Компетенції, вважає Н.М. Бібік, це «відчужена від суб’єкта, наперед задана соціальна норма (вимога) до освітньої підготовки учня, необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері, тобто соціально закріплений результат». Результатом же набуття компетенцій стає компетентність, що на відміну від перших передбачає особистісну характеристику, ставлення до предмета діяльності. Ознакою компетенції, підкреслює науковець, є її специфічний предметний або загально предметний характер, що дає змогу визначити пріоритетні сфери формування (освітні галузі, навчальні предмети, змістові лінії).

І.В. Соколова робить деякі узагальнення щодо тлумачення поняття *компетенція*. На думку науковця, дефініційний аналіз свідчить, що цей термін «є похідним від поняття *компетентність* і визначає сферу застосування знань, вмінь та навичок людини, у той час як *компетентність* є семантично первинною категорією та являє собою їхню інтеріоризовану сукупність, систему, певний знаннєвий «багаж» людини».

Н.П. Гуральник аналізує окремі підходи до визначення науково-теоретичної та практичної сутності терміну *компетентність* та доводить результативність компетентнісного підходу у вирішенні програмно-методичного забезпечення в умовах модернізації сучасної мистецької освіти. На думку дослідниці, поза увагою науковців залишається цілісність цього поняття „як суб’єкта науково-практичного пізнання, системи взаємозалежних елементів, що спричиняє обмеженість його евристичної ємності”.

Російський науковець А.В. Хуторський розмежовує категорії *компетенція* і *компетентність*. Під *компетенцією* науковець має на увазі відчужене, наперед задану соціальну вимогу (норму) до освітньої підготовки учня, що необхідна для його ефективної діяльності у певній сфері. Компетентність, наголошує автор, це володіння учнем відповідною компетенцією, що вміщує його особистісне ставлення до неї й предмету діяльності; це вже притаманна особистості учня якість (сукупність якостей) і мінімальний досвід діяльності у даній сфері. Автор акцентує увагу на тому, що компетенції слід відрізнити від освітніх компетенцій, які моделюють діяльність учня для його повноцінного життя у майбутньому. Освітня компетенція – це вимога до освітньої підготовки, що характеризується сукупністю взаємопов'язаних значеннєвих орієнтацій, знань, вмінь, навичок й досвіду діяльності учня по відношенню до певного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особистісно й соціально значущої продуктивної діяльності.

У розвідках стосовно основних понять (компетенції і компетентності) ми дійшли висновку, що ці терміни потрібно розрізняти. *Компетенції* – це коло питань, в яких людина добре обізнана (або має певні повноваження), а *компетентність* - це якісна характеристика особистості, яка є результатом набуття компетенцій. Ми вважаємо, що *компетенція* – це об'єктивна категорія, суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень тощо у певній сфері діяльності людини як абстрактного носія; а *компетентність* – інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через знання, уміння і навички, ставлення, поведінкові реакції та здатність самостійно вирішувати завдання у конкретній діяльнісній сфері.

Подальший аналіз науково-педагогічної літератури показує, що найчастіше поняття «компетентність» характеризує особистість із позицій її фахової підготовки і в проекції на педагогічну сферу передбачає єдність теоретичної та практичної готовності вчителя до здійснення своєї професійної. Тому цілком зрозуміло, що у наукових дослідженнях доволі

часто вживається поняття «професійна компетентність».

В.М. Антипова, К.Ю. Колесіна, Г.А. Пахомова констатують, що дослідження професійно-педагогічної компетентності вчителя почалося з робіт Н.В. Кузьміної, А.К. Маркової, Л.М. Мітіна та ін. Серед визначень понять цими науковцями існують такі: процесуально важливі якості, пов'язані з властивостями інтегральної індивідуальності педагога; знання й досвід, які дають можливості професійного, грамотного рішення питань навчання й виховання; сукупність професійно-педагогічних компетенцій. Під професійно-педагогічною компетентністю вчителя В.М. Антипова, К.Ю. Колесіна, Г.А. Пахомова розуміють «створене у процесі навчання й розвинуте у ході професійної діяльності інтегративна якість педагога, яка створена системою ключових, загальних і спеціальних компетенцій, що являють собою сукупність професійно вагомих властивостей та забезпечують успішну реалізацію педагогічної діяльності».

В.І. Маслов характеризує *компетентність* як готовність на професійному рівні виконувати свої посадові та фахові обов'язки відповідно до сучасних теоретичних надбань і передового досвіду, відповідно до світових вимог і стандартів. Цей феномен він вважає поєднанням науково-теоретичних знань з практичною діяльністю конкретної людини, яке дає змогу постійно забезпечувати високий кінцевий результат. В.Н. Введенський використовує термін „професійна компетентність” в контексті неперервної освіти. На його думку саме додаткова освіта повинна відповідати за опанування актуальних й інноваційних професійних компетенцій.

Процесуально-особистісний підхід до компетентності, розроблений А.К. Марковою, „не тільки розрахований на результативність професійно-компетентної праці вчителя, а й передбачає компетентність як співвідношення в реальній праці професійних знань та вмінь, професійної позиції і психологічних якостей особистості”.

Як вважає І. В. Соколова, компетенції вчителя – «це складні, професійно-індивідуальні утворення, що на основі інтеграції соціального та

власного досвіду, набутих знань, сформованих вмінь і навичок, особистісних якостей зумовлюють готовність та здатність людини до успішного виконання педагогічної діяльності, сприяють створенню моделі творчої взаємодії з учнями, колегами, батьками, забезпечують самореалізацію вчителя, виявом якої є його індивідуально-педагогічний стиль». Ми згодні з думкою науковця, що компетентність вчителя – «це мета й результат професійної підготовки в вищому навчальному закладі та в процесі неперервної недосвіти, успішність якої зумовлена сукупністю сформованих у фахівця компетенцій (загальних, педагогічної, психологічної, інформаційної, міжкультурної, комунікативної тощо), які сприяють соціалізації особистості, формуванню у неї світоглядних та науково-професійних поглядів, визначають успішність діяльності (у т. ч. професійної педагогічної), здатність до самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення».

Під педагогічною самоефективністю Т.І. Кремешна розуміє «інтегроване утворення, яке виражається у впевненості педагога у власній професійній компетентності, здатності продуктивно здійснювати педагогічну діяльність, обираючи засоби педагогічного впливу, що забезпечують успішне досягнення поставлених цілей навчально-виховного процесу».

Опрацювання наукових розвідок з питань педагогічної освіти дозволяє стверджувати, що науковцями компетентність розглядається як показник професіоналізму, а також як здатність особистості ефективно здійснювати педагогічну діяльність, вирішувати педагогічні завдання. Отже, ми можемо констатувати, що поняття професійної компетентності досить багатогранне. Воно розглядається як: сукупність знань і умінь, що визначають рівень професійної підготовки; низка навичок для виконання завдання; комплекс особистісних якостей; єдність теоретичної та практичної готовності до праці.

На сьогодні існує низка досліджень, присвячених особливостям формування компетентності майбутніх учителів мистецтва, зокрема, музики. Так, серед пріоритетних напрямків розвитку сучасної мистецької освіти Г.М. Падалка вбачає орієнтацію системи мистецького навчання на взаємодію

рівноправних його компонентів: досягнення професійно-фахової компетентності випускників, створення поліхудожнього контексту фахового мистецького навчання та забезпечення культуровідповідності навчання.

У дослідженнях А.В. Козир актуалізується проблема формування професійної майстерності у студентів інститутів мистецтв. При цьому враховуються особливості використання модульно-рейтингової системи, що викликає необхідність концентрувати особливу увагу на прийнятті самостійних рішень у процесі практичної діяльності. На нашу думку, ця проблема досить поряд стоїть з набуттям музичних компетенцій студентами інститутів мистецтв. Проте, ми вважаємо, що такі компетенції необхідні й студентам немусичних спеціальностей для підвищення у них професійної майстерності.

Узагальнюючи сутність визначень, викладених у довідковій літературі, О.Є. Єременко схарактеризовує поняття *компетентність* таким чином – «це здатність до суспільно-ціннісної діяльності на основі особистісного знаннево-практичного досвіду». Науковець, узагальнюючи сутність різних визначень, характеризує компетентного фахівця як такого, що готовий «вирішувати складні питання в умовах використання інновацій для досягнення мети на основі власної обізнаності в певній галузі». Професійну компетентність студентів магістратури науковець визначає як цілісну систему музично-педагогічних, науково-дослідних знань, умінь, фахового досвіду, здібностей магістрантів та результативних показників їх діяльності.

За О.П. Хижною професійна компетентність є інтегральною професійно-особистісною характеристикою педагога, яка «визначає якість його діяльності, виражається в здатності діяти адекватно, самостійно і відповідно в динамічній професійній ситуації, відображає готовність до самооцінки і до саморозвитку; виявляється в професійній активності педагога, що дозволяє характеризувати його як суб'єкта педагогічної діяльності і спілкування».

У свою чергу, Т.П. Танько розглядає музично-педагогічну

компетентність як результат підготовки вихователя дошкільного навчального закладу. Автор доводить, що це «складне поліфункціональне та індивідуально-психологічне утворення на основі інтеграції професійних теоретичних знань, ціннісних орієнтацій і практичних умінь вихователя у сфері музичної педагогіки, а також особистісних якостей, емоційно-ціннісного ставлення до педагогічної діяльності, які у своїй сукупності забезпечують вибір вихователем свідомої поведінки, що відображає музично-естетичні професійні засади та гуманістичну спрямованість його педагогічної дії».

Відповідно до методологічної переорієнтації музичної освіти М.А. Михаськова розглядає фахову компетентність майбутнього вчителя музики як особистісну якість, яка ввібрала в себе результати попереднього психічного розвитку. Вона розуміє цю категорію як «здатність до музично-освітньої діяльності на основі знань, умінь, досвіду емоційно-ціннісного ставлення до явищ музичного мистецтва, музично-педагогічних здібностей, набутих у процесі музично-педагогічної діяльності».

Висновки. Отже, за існуючими підходами до визначення сутності поняття музично-педагогічної компетентності простежується загальна тенденція до смислової концептуалізації цього феномену як досить складного утворення, в основі якого лежить здатність (готовність) до музично-освітньої діяльності на базі цілої низки галузевих знань, умінь, здібностей, фахового досвіду, які забезпечують певний результат.

Зазначимо, що вітчизняні науковці у переважній більшості оперують у своїх дослідженнях поняттями: «музична компетентність», «професійна компетентність», «музично-педагогічна компетентність». Разом з тим, термін «музична компетенція» переважно вживається зарубіжними дослідниками. Так, у доповіді на IV Міжнародній науковій конференції в Мінську «Особистість і музика» науковцем А. Вайчене презентовано позицію литовських науковців стосовно використання компетентісного підходу у професійній підготовці вчителя музики. Спираючись на дослідження

багатьох авторів, науковець робить висновок, що музична компетенція – це комплекс знань, умінь і навичок, які дозволяють кваліфіковано виконувати свою діяльність. Е. Величка розділяє музичну компетенцію вчителя на музичну предметну (добре розуміння на музиці, знання й уміння) та психолого-педагогічну (знання з педагогіки й психології, особистісні якості й цінності людини). К. Пенчек переконливо доводить необхідність занять з постановки голосу у навчальних планах педагогічних спеціальностей, докладно розглядає відповідні компетенції вчителя.

Таким чином, на ґрунті поняттєво-термінологічного аналізу ми визначаємо, що категорії «компетенція», «компетенції», «компетентність», «компетентності» вживаються досить ємко, в їх дефініціях немає однозначності. Зазначимо, що у галузі музично-педагогічної освіти використовується як правило поняття *компетентність*. Воно конкретизується як особистісна якість майбутнього вчителя музики, його здатність до музично-освітньої діяльності, що базується не тільки на фахових знаннях і вміннях та музично-педагогічних здібностях, але і на досвіді емоційно-ціннісного ставлення до явищ музичного мистецтва. Проте досі не визначені складові галузевої *компетентності* – музичні *компетенції*.

Результати проведеного аналізу наведених дефініцій дозволяють здійснити визначення основного положення дослідження щодо музичних компетенцій студентів педагогічних університетів, у змісті якого мають бути враховані ознаки як загального науково-теоретичного, так і практичного характеру. На підставі всіх вищезгаданих визначень терміну *компетенція* (*компетенції*), конкретизуємо поняття *предметна компетенція* в контексті музичної підготовки студентів педагогічних університетів. Положення про ***музичні компетенції студентів педагогічних університетів (МКСПУ)*** ми визначаємо як сукупність базових музичних знань та умінь і навичок елементарного музикування, попереднього практичного досвіду творчої музичної діяльності та позитивного ставлення до неї, що зумовлює готовність та здатність майбутніх учителів немусичних спеціальностей до

успішного здійснення музично-педагогічного впливу з огляду на потреби конкретного фаху, а також забезпечує їх самореалізацію та дозволяє бути компетентними.

Література

1. Абдуллин Э.Б. Музыкально-педагогические технологии учителя музыки: Учебное пособие / Э.Б.Абдуллин, Е.Б.Николаева – М. : Прометей, 2005. – 232 с.
2. Бакай С.Ю. Принципи музично-педагогічного виховання особистості в спадщині Г. Сковороди / С.Ю. Бакай // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки (зб. наук. праць) – Вип.29 – Київ-Запоріжжя, 2004. – С. 231–236.
3. Зимняя И.А. Социально-профессиональная компетентность как целостный результат профессионального образования / И.А. Зимняя // Высшая школа: проблемы и перспективы: материалы 7-й Международной научно-методической конференции, Минск, 1-2 ноября 2005 г. – Мн. : РИВШ, 2005. – С.283–286.
4. Зязюн І.А. Філософсько-гуманістичні та психолого-педагогічні аспекти сучасної освіти / І.А. Зязюн // Діалог культур: Україна у світовому контексті: Філософія освіти: зб. наук. праць / [Ред. Кол. І.А. Зязюн (голов. ред.), С.О. Черепанова (упор. і відпов. ред.), Н.Г. Ничкало, С.О. Сисоєва та ін.]. – Львів : Сполом, 2002. – Вип. 8. – С. 4–14.
5. Шишко А.В. Формування педагогічної компетентності майбутнього викладача іноземної мови у процесі магістерської підготовки: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / А.В. Шишко. – Кіровоград, 2008. – 21 с.